

vali samo jezikovnih zakonitosti, ampak tudi metode znanstvenega dela. Dodal bi še, da vsak učitelj uporablja pri pouku boljše ali slabše izdelan algoritem, če se tega zaveda ali ne. Če pa bomo začeli zavestno nadzorovati urejenost in natančnost naših algoritmov, se bodo naši učni uspehi gotovo še zboljšali.

LITERATURA

Braun Stephan, *Algoritmische Linguistik*, Stuttgart 1974.
Landa L. N., *Kibernetika i obučenie*, Moskva 1974.
Toporišič Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976.

Slovenščina v javni rabi

GOVOR NA RADIU LJUBLJANA

(shematični prikaz)

Ta poskus opisa stanja bo zajel samo govor tako imenovanih informativnih oddaj — to je pravih novinarskih oddaj, pisanih ali samo govorjenih (v studiu ali posnetih na terenu), ter govor nekaterih govorno-glasbenih oddaj Glasbenega programa. Umetniške (režirane) oddaje bodo ostale neobdelane. Prav tako ne bo iz razumljivih razlogov zajet govor radijskih postaj Koper in Maribor ter lokalnih radijskih postaj. Skušali bomo prikazati razmerje med zbornim in pogovornim jezikom ter narečjem v oddajah ter opisati govor napovedovalcev in novinarjev; posebej govor v javnih oddajah ter v glasbenem programu.

I. Razmerje med zbornim jezikom, pogovornim jezikom in narečjem

Radijski program si prizadeva biti tudi govorno čim bolj živ in neposreden, to pa skuša doseči z vpeljevanjem čedalje več neposrednega govora. Kljub temu prizadevanju pa je — razumljivo, saj vseh oddaj ni mogoče pripraviti in posneti na terenu — še vedno večina sporeda branega/govorjenega po napisani predlogi. Če upoštevamo samo izmensko navedene oddaje, ki jih najdemo v programskem načrtu TOZD GPI za jesensko-zimsko shemo 1-76/77, potem je branih (berejo jih napovedovalci in novinarji) oddaj okoli 60%; pri tem niso upoštevana poročila, ki sicer zavzemajo kar 38% vsega govornega programa. Če upoštevamo še poročila, se odstotek *branih* oddaj v sporedu še poveča. Le okrog 40% naslovov iz jesensko-zimske sheme 76/77 zajemajo kombinirane oddaje (brane in živi posnetki s pogovornim jezikom ali narečjem) ali samo živo govorjene.

Vse brane oddaje govornega programa torej že po svoji zasnovi terjajo zbornost govora. Ta zbornost pa je velikokrat, vsekakor nefunkcionalno, kršena z nezbornim govorom, včasih celo prav grobo. Tako npr. tudi v vzgojno-izobraževalnem programu, kjer zbornost sploh ne bi smela biti vprašanje. Funkcionalno pa se nezborne zvrsti (pogovorni jezik, narečje) vpletajo v kombinirane oddaje, v katerih npr. gostje nastopajo s svojim živim in neposrednim govorom in je ta živi govor posebej motiviran, ker predstavlja človeka kot osebo in ker je položajno prost (oddaje Naš gost, Naši kraji in ljudje itd.). Tudi narečje deluje sredi zbornega govora funkcionalno, kadar je npr. krajevno ali socialno motivirano, moti pa tak govor vedno, kadar ni posebej motiviran z neposrednostjo položaja ali pa je uporabljen celo v položaju, ki izrecno zahteva zbornost (oddaje, kot je Studio ob sedemnajstih, Komentar ipd.).

O kakovosti govornih besedil bo mogoče sklepati ob obravnavi posameznih skupin radijskih govorcev.

II. Govor napovedovalcev

Napovedovalci so delovna skupina na Radiu, ki so bili edini doslej govorno šolani. Od njih se zbornost tudi izrecno zahteva kot delovna dolžnost. Ker so nekakšna reprezentanca zbornega govora, je tudi vsako njihovo odstopanje od norme toliko bolj opazno.

Pri oceni zbornosti govora napovedovalcev je treba najprej ugotoviti, da je njihov govor na radiu v večini primerov normam zbornosti vendarle *ustrezen* kljub nekaterim odstopanjem. **Odstopanja** so dvojne narave: v prvo skupino spadajo tista, ki se kažejo v govoru vseh napovedovalcev (oziroma večine ali posamezne skupine) — to so večinoma odstopanja pravorečne in stavčnofonetične narave; v drugo skupino pa sodijo odstopanja individualne narave, ki jih opazimo samo pri posameznih napovedovalcih (od manjše do sploh neprimernosti).

a) Odstopanja stavčnofonetične narave:

Pogostni so prestopki zoper členitev besedila po aktualnosti; pri tem najbolj trpijo smiselni poudarki stavka in sploh besedila. Nenaravna je doslikrat členitev besedila s premori — včasih celo sredi sintagme. Prevelika hitrost govora, združena s premočrtnostjo stavčne melodije ali nezavzetostjo, zabrisuje vsebino, posebno pa smiselne poudarke besedila.

Posledica neprilagojenosti bralca besedilu je enak (»poročilarski«) ton branja tudi pri zelo različnih besedilih.

Eden poglavitnih vzrokov za vsa odstopanja stavčnofonetične narave pa je branje brez priprave. Napovedovalec se besedilu, ki ga ne pozna, ne more prilagoditi, ne more si ga govorno porazdeliti, zato tudi ne dobro in smiselno prebrati.

b) Odstopanja od pravorečne norme:

Tu je treba ločiti zavestna (hotena?) odstopanja od nezavestnih. Nezavestna so razni lapsusi (pogojno zanemarljivi) in tista, ki nastopajo kot vdor pogovornih oblik v zborni govor ter so lahko tudi posledica bralčeve nezbranosti.

Zavestna odstopanja pa so največkrat jezikovnonazorske narave. Izhajajo iz posebnega (tradicionalističnega, laičnega) pojmovanja zbornosti, ki zanemarja ali zavrača funkcionalno vrednotenje jezika ter postavlja v ospredje nekašne lepotne kriterije pravilnosti, ki jih je mogoče uvrstiti v naslednje okvire:

- kar je staro, je lepše;
- lepše je tudi, kar je sploh posebno;
- dvojnice besed (naglasne in pisne) so znamenje bogastva jezika in torej tudi uporabnikove svobode;
- lepše in pravilnejše je tisto, kar je izvorno (lokalizmi, tuj izgovor polcitatnih besed in imen ipd.).

Razčlenitev:

a) Zavestna odstopanja:

1. Naglaševanje glagolov na -ováti, -újem ter njihovih izpeljank (glagolniki) na korenu (tip pótovati, pótujem).
2. Naglaševanje drugih glagolskih naglasnih dvojnic nezborno — na korenu (tip písati písáti).
3. Ozki izgovor položajnega o-ja pred raznozložnim v-jem (tip napóved časa, bregóvi).
4. Hiperkorekten izgovor v-ja oziroma njegove variante pred zvočniki (tip Vlada, Vreme, EVropa, SoVjetska zveza, preVladati).
5. Lokalni izgovor rodilnika vzhodnoslovenskih množinskih krajevnih imen (tip iz Križec, pólég Radenec).

6. Izgovor tujih imen po izgovornem načinu jezika dajalca. Ta izgovor je med napovedovalci najbolj trdovratno zasidran. Posledica je celo tuj izgovor imen, ki imajo že ustaljeno slovensko podobo (béthoven, uóšinktn) in celo tuj izgovor pred slovensko končnico (smiØ-a).

Vsa ta odstopanja so fonetiki (od ustanovitve službe 1971) skušali iz govora napovedovalcev odpraviti. Držijo se predvsem zaradi posebnega mnenja nekaterih napovedovalcev, da oni sami odločajo o svojem govoru. Takšno mnenje je v večini primerov tudi sad zvezdniskega vedenja dela napovedovalcev (za seboj so potegnili še druge), ki mu nasproti ni stala zavestna in dosledna jezikovna politika programskega vodstva.

b) Nezavestna odstopanja od norme, vdiranje pogovornih prvin v zborni govor:

1. Zveneč izgovor nezvočnikov na medbesednih mejah pred besedami, ki se začenjajo na samoglasnik ali zvočnik (tip preD razvoja, izbrušen sloG in sodobna snov; eden najučinkovitejšiX mož, kar otroG vidi).

2. Izgovor predlogov, kakor da so pred premorom (tip breS akcije, meT vojnama).

3. Nezložni izgovor zlogov s polglasnikom, posebno v pridevnikih na -ən (tip delaµu, trdn) ali zložni izgovor zvočnika *n*.

4. Pogovorno razvezovanje zvočniškega sklopa s polglasnikom (tip čfən, filəm).

5. Pri tujih imenih branje končnice -om za govornjenimi e, j, č, ž, š po zapisu brez premene (tip s soarešom, z žorzom — s Soaresom, z Georgesom).

6. Pogovorni izgovor izglagolskih samostalnikov moškega spola v odvisnih sklonih — brez upoštevanja premene naglašnega samoglasnika (tip pred odhòdom, na izlétu).

Jezikovno in govorno izobraževanje napovedovalcev

Najstarejši napovedovalci so bili deležni govorne vzgoje na AGFRTV, pozneje je to vzgojo dolga leta vodila izkušena napovedovalka Ana Mlakarjeva. V zadnjem času vodijo govorno pripravlanje izkušena napovedovalka Ajda Lesjakova in fonetiki (lektorji za govor). Napovedovalci začetniki so (po opravljeni avdiciji) deležni precej intenzivne govorne vzgoje, pri čemer je največji poudarek na praktičnem govornem usposabljanju, ob tem pa se spoznavajo tudi s splošnimi vprašanji jezika in si tako širijo jezikovno obzorje. Uvodni tečaj traja približno šest mesecev (po 1 uro na dan) z vmesnimi stopenjskimi preizkusi usposobljenosti (avdicijami). Po dosedanji organizaciji dela se je intenzivno pripravlanje napovedovalcev ob pomoči mentorjev v večini primerov nehalo, ko so bili sprejeti na delo. Z delom si potem večinoma nabirajo rutino, le redki se še vračajo k fonetikom ali napovedovalki mentorici. S starejšimi (rednimi) napovedovalci delajo fonetiki večinoma ob njihovem delu, ko jih spremljajo na snemanjih.

(Nadaljevanje in konec v prihodnji številki)
Ludvik Kaluža
RTV Ljubljana

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

M. F. RAEVSKIJ IN SLOVENSKI RUSOFILI

Institut slavjanovedenja i balkanistiki sovjetske Akademije znanosti je uvrstil v svoj niz publikacij o zgodovini narodnega preroda Slovanov in rusko-slovanskih odnosov tudi pisma, ki jih je M. F. Raevskij (1811—1884) dobil od raznih kulturnih in političnih delavcev v letih svojega bivanja na Dunaju, kjer je bil »dekan« pravoslavne cerkve pri

Vse to dokazuje intenzivno prisotnost Vere Brnčič v slovenski slavistiki in kulturi nasploh, hkrati pa nas ob njeni smrti še bolj povezuje z življenjem, ki je za človeka lahko neizčrpna, znova in znova presenetljiva dragotina tudi v najtežjih trenutkih, če ga zna živeti tako, kot ga je znala plemenita Vera Grigorjevna.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Slovenščina v javni rabi

GOVOR NA RADIU LJUBLJANA

(Nadaljevanje in konec)*

III. Govor novinarjev

Novinarji nastopajo na radiu kot pisci oddaj in kot njihovi govorni uresničevalci — bralci ali govorniki »v živo«.

Kot bralce jih zadevajo iste norme zbornosti kakor napovedovalce, ne glede na to, ali svoje oddaje berejo v studiu ali jih posredujejo po telefonu. Precej novinarjev svoja besedila bere zgledno, živo in prizadeto, kar poslušalca pritegne.

Večina novinarjev pa svoja besedila bere slabo. Vzrokov je več: nezadostna jezikovna izobrazba, govorna pripravljenost sploh nična, zastopanje prepričanja, da novinar ni poklicni bralec (to da je samo napovedovalec); odločanje o tem, ali bo novinar svoje besedilo pred mikrofonom bral sam ali ne, je bilo doslej največkrat prepuščeno njemu samemu; do nedavnega ni bilo dosledne jezikovne politike programskega vodstva; velika obremenjenost z delom, ki novinarju dopušča malo možnosti za jezikovno izpopolnjevanje.

Pri razčlenjevanju novinarskega branja se kažejo enaka odstopanja od norme kakor že pri napovedovalcih, poleg teh pa še: zelo očiten narečni izgovor, dosti pogovornih posebnosti, pa tudi »šolskega« branja (npr. zložno branje enofonemskih predlogov: v&, z&, s&, k& ipd.), elkanje (izpopoLnjevanje, popoLnoma, igraLka ipd.), povrhu tega pa še silno neskrbna artikulacija in očitna nezavzetost, ki ustvarja celo občutek prisilnega, uradniškega branja.

V radijskem sporedu je tudi nekaj novinarjev, katerih branje je sploh neprimerno. Vsebinska tehtnost pa slabega govora vedno ne odtehta.

Govor novinarjev »v živo«

Pri živem govoru kakovostno izstopajo tisti novinarji, ki tudi berejo dobro. Njihov jezik v pogovorih z gosti je mogoče uvrstiti v splošnoslovensko pogovorno zvrst.

Velika večina novinarjev pa v svojem živem govoru uporablja katero izmed pokrajinskih variant pogovornega jezika, pogosto že močno narečno obarvano, posebno v pogovorih z manj izobraženimi sobesedniki. To je posledica zmotnega »približevanja« sobesedniku z zniževanjem ravni jezika, največkrat brez vzporednega približevanja

* V prejšnji številki sta se v članek vrinili pomoti:
str. 23 v. 12 je napačno *preD* namesto pravičnega *pregleD*,
str. 23 v. 18 mora pri naštevanju soglasnikov stati na prvem mestu namesto napačnega e pravilno c.

sobesedniku na ravni vsebine oziroma izbire besedja; to kaže predvsem govorno nekulturo sodelavcev radia.

Pogojno je tak narečni izgovor opravičljiv in funkcionalen pri novinarjih dopisnikih, če je tudi sicer pokrajinsko in položajsko dovolj motiviran. Pretirano narečje pa je tudi tu nesprejemljivo.

Posebno pozornost zasluži govor športnih novinarjev reporterjev. »Slab« govor ob prenosih športnih dogodkov (posebno iger z žogo) je deloma mogoče razumeti (ne opravičiti), če pomislimo na tempo dela; dogodki na igrišču navadno tečejo hitreje, kakor jih je mogoče urejeno ubesediti. Posebno nesprejemljivo je nenehno ponavljanje istih spodrseljavev, istih besednih zvez (že leta), skromen besedni zaklad in frazeologija itd., kar vse kaže na premajhno jezikovno razgledanost in izurjenost, največkrat pa še na premajhno jezikovno ozaveščenost.

Govor v »kontaktnih« oddajah »v živo« (Val 202, Studio ob sedemnajstih)

To so oddaje, ki so načelno zastavljene v pogovornem jeziku.

Val 202: Te oddaje so najbolj pisane, v njih se prepletajo najrazličnejše jezikovne zvrsti, tudi žargon, narečje in seveda zborni jezik. Prepletanje pa ni zmeraj funkcionalno motivirano. Posebno opazno je pri stalnih radijskih delavcih (novinarjih in napovedovalcih) prehajanje iz zvrsti v zvrsti ob pogovorih z gosti oddaj, v telefonskih pogovorih včasih prav do meje zasebnega pogovora.

Studio ob sedemnajstih: To je oddaja »v živo«, »okrogla miza«. Je ena redkih, ki ima vsaj zapisano zasnovano jezikovno izpeljavo, iz katere je vidna skrb za »lepo pogovorno slovenščino«. Praksa odstopa od zapisanih načel in posebne skrbi za govor v teh oddajah ni. Kulturna raven govora je toliko bolj opazna, ker v njih najpogosteje nastopajo visoko izobraženi ljudje, zastopniki družbeno-političnih, gospodarskih in drugih organizacij ter od njih poslušalec upravičeno pričakuje visoko govorno kulturo. Ta pa je redka. Govor gostov je največkrat kaka pokrajinska varianta pogovornega jezika, ki se ji pridruži tudi novinar — vodja oddaje! Novinar le redko izrabí priložnost, da bi z dobrim zgledom ali vnaprejšnjim dogovorom z gostom dvignil govorno raven. Tega ne stori zato, ker največkrat niti sam ni zmožen bolj kultiviranega govora, ali pa, ker se boji, da bi mu gostje sodelovanje odklonili. Novinar, ki z gosti vred pozablja na svoj govorni položaj (govor za javnost, čeprav je v studiu zastopnik te »nevidne« javnosti samo mikrofon), se tako v govoru prilagaja gostom na nižji jezikovni ravni, pri tem pa največkrat nastane paradoksalen položaj, da gostje oddaje nazadnje govorijo lepše in bolje kakor vodja oddaje, ki je praviloma član hiše, v kateri naj bi bil dober govor poklicna dolžnost.

Poseben problem je govor nekaterih stalnih zunanjih sodelavcev brez govorne kulture.

Govor v javnih oddajah

Javne oddaje (Spoznajmo svet in domovino, Prvi aplavz, Veseli tobogan, Radijski radar itd.) navadno vodijo izurjeni govorci (napovedovalci, igralci). V njihovem govoru je opazna dvojnost: govor za poslušalce/gledalce in govor z gosti. Govor z gosti je največkrat pokrajinski pogovorni jezik. Nezbornost ali nižji pogovorni jezik sta nesprejemljiva posebno v javnih oddajah za otroke in mladino.

Govorno usposabljanje novinarjev

Prav do nedavnega je bilo govorno (in sploh jezikovno) usposabljanje novinarjev zanemarjeno, omejeno samo na občasne govorne tečaje za novinarje dnevno-informativnega uredništva, ki so brali poročila.

Novo programsko vodstvo pa že (od l. 1975) oblikuje določnejšo jezikovno politiko, ki daje prve sadove. Tako mora npr. opraviti mikrofonski preizkus (glas, govorne zmožnosti) vsak kandidat za novinarja v TOZD GPI (govorni program in izvedba), enako pa TOZD GPI izbira svoje štipendiste. Posebno mladi novinarji in štipendisti so že zajeti v redno govorno urjenje, ki ga vodijo fonetiki. Kandidati si pri tem poleg

govornega usposabljanja (govorne vaje) širijo tudi jezikovno obzorje. Rezultat dela tako ni le boljši govor, temveč tudi boljše pisano besedilo.

Delo s starejšimi novinarji je še vedno omejeno samo na občasne osebne pogovore o posameznih vprašanih jezika in govora, ki pa vendarle niso brez koristi. Ti pogovori vsekakor prispevajo k spreminjanju dosedanjih okostenelih nazorov o slovenskem jeziku in ljudi usmerjajo k funkcionalnemu vrednotenju jezika, še posebno radijskega govora.

IV. Govor v glasbenem delu radijskega sporeda

Jezikovni del radijskega sporeda (posebno v govorno-glasbenih oddajah) sestavljajo odpovedi in napovedi glasbe ter krajši ali daljši opisi glasbe in komentarji. Ves ta jezikovni del glasbenega sporeda zajema zborna norma, ki pa se v praksi ne uresničuje vedno.

V glasbenem sporedu načelno velja (menda že od vsega začetka), da morajo biti lektorirana vsa tista besedila (napovedi, odpovedi, komentarji itd.), ki so napisana vnaprej. Prav tako so si že od začetka postavili nalogo, da bodo tujejezične naslove skladb dosledno prevajali. V spored naj ne bi šla nobena napoved skladbe v tujem jeziku. To načelo večinoma spoštujejo, precej drugače pa je v zabavnoglasbenem sporedu. Tu se večina naslovov pove v tujem jeziku (predvsem angleškem), slovenski jezik pa je v napovedih, ki jih po podatkih urednikov pišejo napovedovalci — vodje oddaj sami, udeležen pogosto samo z nekaterimi glagoli (poje, igra, izvaja) ali redkimi pripombami k skladbam. Vsi tuji naslovi in imena so potem tudi izgovorjeni v izvorniku, temu pa se pogosto pridruži še neslovenski ton v izgovoru slovenskega besedila, ob čemer poslušalec dobi vtis, kakor da ne poslušča slovenske radijske postaje. Naslovov skladb zabavne glasbe ne prevajajo, četudi so prevedljivi, ker so uredniki (izključno mladi) prepričani, da je naslov sestavni del skladbe, ki da bi bila s prevodom »okrnjena« (ali se jim to zdi samo pri zabavni glasbi?), zato je praviloma nedotakljiv!

V. Glasbena produkcija in jezik

V glasbeni produkciji se vprašanje jezika in govora postavlja pri snemanju popevk. Pevci ne obvladajo vsi zbornega jezika, posebno ne tisti iz bolj obrobni pokrajin. Izgovor ob petju je zato večkrat dvomljiv ali celo zelo napačen, posebnega jezikovnega filtra pa glasbena produkcija nima. Imajo sicer strokovno komisijo, ki poslušča posnetke, preden gredo v spored ali v razmnoževanje na kasete in plošče. Ta komisija — v nji so le glasbeni in tonsko-tehnični strokovnjaki (njihova jezikovna kompetenca je seveda omejena) — sicer izloča posnetke, za katere ima občutek, da jezikovno niso primerni. Toda tako izloči samo nekaj najbolj kričočih primerkov, ki odstopajo od zbornega govora, čeprav so besedila pisana v zbornem jeziku, ne v narečju.

Samo ob večjih snemanjih (Slovenska popevka, Šanson po naše) so doslej občasno sodelovali tudi fonetiki radijskega programa in so pevce popravljali v izgovoru ali jih zbornega izgovora besedila popevke sploh učili.

VI. Načrti radia v zvezi z govorno kulturo

TOZD GPI je ustanovil poseben oddelek — Center za interno izobraževanje — v katerem delajo izkušeni novinarji (mentorji) in fonetiki, ki so že doslej vodili govorno usposabljanje novinarjev ob delu. Prav pred kratkim pa je bila imenovana tudi stalna delovna skupina za preizkušanje in spremljanje radiofonskih zmožnosti vseh, ki glasovno nastopajo v radijskem sporedu. Ta skupina bo odločala o tem, kdo bo zmožen nastopati pred mikrofonom, ter usmerjala govorno in drugo pripravljanje radijskih delavcev, ki ga bo v sodelovanju z zunanji strokovnjaki uresničeval Center za interno izobraževanje.

Obeti so torej ugodni.

Ludvik Kaluža
RTV Ljubljana